

APIE GĖLIŪ, JŪ SPALVŪ PAVADINIMUS IR KITUS DALYKUS

Iprasta puošti, puoselėti namus, aplinką. Kad ir koks būtų mus supantis pasaulis, malonus ar ne itin, tačiau be gėlių neapseinama. „Gélés – tai geri mūsų draugai ir džiaugiantis, ir liūdint, lydintys mus nuo pat gimimo per visą gyvenimą, sugebantys nebyliai išreikšti gražiausius žmogaus jausmus, sukurti šventinę nuotaiką ir sveiką aplinką, suteikti dvasinės stiprybės“¹.

Prie sodybų, ypač miesto gyventojų vasaros soduose, net daugiaukščių namų balkonuose galima pamatyti spalvingiausių žiedų. Gélyneliuose vis dar sodinama nuo seno iprastų gėlių, pvz.: *avižių, bitučių, jurginių, katilėlių, medetkų, ramunių, tulpių, žirmelių, žirniukų*, naktį kvepiančių *nakinukų, naktibaldų*. Tačiau neretai pasitaiko, jog auginamos gėlelės pavadinamos svetimais vardais, nors turi ir gražių lietuviškų, pvz.: *kankalicas, kankalijas, prancūzus* reikėtų vadinti *auskarėliais; pinavijos, pivonijos, panavijos* vadintinos *bijūnais; zinijos – pukiosiomis* gvaizdūnėmis; vadinamąsias *pliokcijas* arba *plioksus* reikėtų vadinti *flioksais; čebatēlius, čebatukus, bernardinus – mėlynosiomis kurpelėmis*; gausiai žydinčias *balsaminkas – sprigėmis; uzarėlius – nasturtėmis; konvalijas* reikėtų vadinti *pakalnutėmis*; ne *štarelis, šparas*, bet *vaistinis smidras; karoliukai* vadintini *žydrėmis*. Visų čia, žinoma, ir nesuminėsi.

Dabar iš svetur atvežama įvairiausių gėlių, su kuriomis galima susipažinti pavarčius augalų mėgėjams ir augintojams skirtus leidiuius. Knygynuose puikuojasi didelės, puošnios knygos „Gélés“, „Tarp gėlių“, „Gėlių knyga“, „Sodo gélés“, „Kambarinės gélés“ ir kt., leidžiami žurnalai „Gélynas“, „Sodo spalvos“, „Mūsų sodai“, spausdinamos net ir jauniesiems sodininkams skirtos knygėlės, pvz.: „Sodininkystės pradžiamokslis“, „Mano žolynėliai“, apie gėles ir sodo augalus rašoma žurnale „Mūsų namai“. Be abejo, būtina paminėti ir firmos „Florexlit“ katalogus, kurie aplanko ne vieno namus, 1999 m.

¹ Balvočiūtė J., Gudanavičius S. Jaunajam gėlininkui. K.: Šviesa, 1988. P. 3.

Įmonės „Biofonas“ išleistą „Gelių sėklų katalogą“. Akys užkliūva ties gausybe itin spalvingų įvairių firmų lankstinukų, informacinių lapeilių, nedidės apimties katalogėlių, kuriuose supažindinama su augalų sėklomis, įvairių rūsių gėlėmis, dekoratyvių augalų sodinukais, jų priežiūros priemonėmis, įrankiais, trėšimo būdais, kompostinės žemės mišiniais ir pan.

Šiuo straipsneliu norėta atkreipti dėmesį į vieną kitą minėtųjų leidinių ir leidinukų kalbos dalyką.

Puikiai pristatomos gražiausios, keičiausios gėlės, tik, deja, praslysta ne itin patogiu vartoti pavadinimų. Kartais tie pavadinimai savo skambesiu sukelia šalutinių, neigiamų vaizdinių, pavyzdžiu, *heliosperma*, *leptosifonas*. Dažnas iš svetur atėjės pavadinimas nėra prietaikytas prie mūsų fonetikos. Ar nenusilaušime liežuvio, norėdami juos ištarti? Štai keletas pavyzdžių: *alstromerija*, *brachiskomė*, *centrodenija*, *cinerarija*, *dizigoteka*, *ekremokarpas*, *eschinantas*, *ešolcija*, *faukarija*, *godecija*, *hipocirta*, *hortaderija*, *hutčinzija*, *ipomėja*, *kosmidijumas*, *nyembergija*, *rodžersija*, *salpiglosa* ir t.t. Šių ir daugeliui kitų atvežamų gelių pavadinimams labai reikėtų lietuviškų pakaitų. Siūlymus, kaip lietuviškai vadinti tuošnias, gražias gėles, kurios iki šiolei vadinamos tik svetimu vardu, galėtų pateikti ne tik kalbininkai, bet ir gelių augintojai, pardavėjai, puokščių darytojai ir pan. Norint surasti tinkamą vardą, reikia gėles dažnai matyti prieš akis, stebėti, kaip jos auga, sugebėti išskirti jų ypatingąsias savybes.

Pravartu prisiminti kalbininko Kazimiero Gaivenio teikiamus naujus lietuviškus gelių pavadinimus. *Margala* – ajerinių šeimos augalą – K. Gaivenis siūlo vadinti *ajerūne*. Kambariuose dažnai auginamą lelijinių šeimos gėlę – *sansevierą*, kurios ilgi, mésingi lapai panašūs į kardus, siūloma lietuviškai vadinti *karduote*. *Hutčinzijas*, taip vadinamas kupsteliais augančias gėles, būtų galima vadinti *kupstūnemis*. Dažnai kambariuose auginamą gėlę, turinčią labai dekoratyvius lapus, siūloma vadinti ne *kaladžiu*, bet *lapainiu*. *Avortiją* ypač tuošia gražūs, margi lapai. Lietuviškai ją siūloma vadinti *margule*. Anksti pavasarį gelynuose pražystančią gėlę, vadinamą svetimu žodžiu *erantis*, K. Gaivenis siūlo vadinti *pavasariuku*. Taškuotoji beloperonė žydi nedideliais taškuotais žiedeliais. Jos žiedynai panašūs į apynio spurgus,

todėl genties lietuviškas pavadinimas galėtų būti *spurguotė*. *Sternbergo chlorofitas* žydi nedideliais baltais žiedeliais, bet akį patraukia dažniausiai ne jie, o iš stiebelių viršūnių išaugančią šaknelių kuokštelių. Šią gélę K. Gaivenis siūlo vadinti lietuvišku žodžiu *viksvūne*².

Nereta gélė jau turi gerą savą vardą ir daugeliui jis yra žinomas, bet, deja, kai kada primirštamas. Pavyzdžiui, akį džiugina darželiuose, gelynuose pražystančios *raktažolės*. Anksčiau raktažolės buvo tik darželių gélės, dabar auginamos ir kambariuose. Raktažolių nebereibėtų vadinti *primulėmis*. Jau įsigali daugelyje šalių auginamų *gladiolių*, *gladiolusų* lietuviškas pavadinimas *kardeliai*. Gélių augintojai skiria *bijūną* ir *pinaviją*, nors iš tiesų jos téra vienos genties skirtingos rūšys. Pavadinimas *pinavija*, arba *pivonia*, kilęs nuo lotyniško pavadinimo *Paeonia L.* Taigi dideles galvas lenkiančios gélės, kurios buvo auginamos vaistiniuose soduose, vienuolynų teritorijose, į Lietuvą atkeliausios prieš kelis šimtus metų, vadintinos ir *bijūnais*. Gražios gelynu gélės *vilkdalgiai* gana dažnai gélių augintojų pavadinamos sveitim pavadinimu *irisai*. Gausiai ir ilgai žydi *geranija*. Ji ypač tinkā gelynam, balkonams apsodinti, tačiau teiktinas kitas pavadinimas – *snaputis*. Skaisčių gelyčių, ypač dažnai auginamų gelynėliuose, balkonų, palangių loveliuose, netinka vadinti *balsaminomis*, *balsaminomis*. Žavioji gelytė vadintina *sprite*. Iki pat šalnų darželius puošia ilgai žydinti gélė *tagetė*, kurios iš lotynų kalbos pasiskolintas pavadinimas dažnas įvairiuose leidiniuose. Tačiau 1993 m. „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (toliau – DLKŽ₃) (p. 688) nurodoma, kad minėtasis aitrus kvapo darželių augalas vadintinas kitu vardu – *serentis*. Balkonuose auginamo *heliotropo* (tik ne *elijotropo*) žiedai kvepia vanile, jis turi tamsius, nuostabius spalvų raukšlėtus lapus, tad galėtų prigyti pavadinimas *raukšlius*.

Dažname kambaryje puikuojasi nuo seno Lietuvoje auginama ajerinių šeimos gélė – *kalija*. Ji taip pat turi lietuvišką pavadinimą *žinginys*. Gélių langą pralinksmina *ciklamenas*, kuris gélių augintojams skirtuose žurnaluose vaizdžiai vadinamas *Alpių žibuokle*.

² Gaivenis K. Siūlome kelis lietuviškus gélių pavadinimus // Kalbos kultūra. Sąs. 69. 1997. P. 46–48.

Gerberas galima pirkti skintas, kai kas jas augina vazonėliuose, todėl jų žiedai džiugina nepriklausomai nuo metų laiko. Jų būna įvairiausią ir spalvingiausią. Tik vadintina ne *herbera*, bet *gerbera*³.

Anksčiau minėtuose leidiniuose ir leidinukuose vyrauja vienažodžiai pavadinimai. Dalis nomenklatūrinių žodžių yra tiesiog prie lietuvių kalbos sistemos priderinti genties pavadinimai, pvz.: *achiménė, brunfelsija, dipladenija, dipterakantas, erantema, eševerija, gardénija, iksora, krosandra, puansetija, stefanotis* ir t.t. Kita vienažodžių pavadinimų dalis – tam reikalui pritaikyti bendrinės kalbos žodžiai, pvz.: *qsotenis, bajorė, gvaizdūnė, katilėlis, margenis, meilenis, nakviša, rykštėnė, snaputis, sprigė, sukutis, šilokas, vaistutis, viksvuolė, žvaigždūnė* ir kt.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad yra nemaža sudurtinių pavadinimų, kurie leidžia augalą vadinti trumpesniu ir gana informatyviu žodžiu, pvz.: *gebenkrūmis, juodgrūdė, karpažolė, kiauliauogė, kiškiakopūstis, liūtpėdė, piliarozė, plačiaragis, rugiagélė, saulėgrąža, storalapis, šilagélė, viksvameldis, žiognagė* ir kt.

Tačiau ypač išsiskiria sudėtinių pavadinimų, padaromų iš kelių žodžių, grupė. Sudėtiniai pavadinimai vartojami tada, kai norima išskirti tam tikrą ypatybę, patikslinti terminą, pvz.: *lapiniai kaktusai, plačialapis papartis, smulkiažiedis katilėlis, grakščioji chamedoreja, gelsvasis kalistemonas, kvapniosios pelargonijos* ir pan.

Labai svarbu, kad sudėtinis pavadinimas būtų darybiškai ir gramatiškai taisyklingas.

Gelių rūši ar atmainą įprasta nusakyti įvardžiuotinėmis formomis, todėl turi būti ne *geltona lelijā*, bet *geltonoji lelijā*; ne *baltas katilėlis*, bet *baltasis katilėlis*, ne *paprasta šilagélė*, bet *paprastoji šilagélė*, ne *mėlynas vilkdalgis*, bet *mėlynasis vilkdalgis*, taip kaip *paprastoji saulėgrąža, paprastoji lobelija* ir pan. Vartotina ir rašytina ne *kvepiantis narcizas, kvepiantys naktinukai, bet kvapnusis narcizas, kvapnieji naktinukai*.

Neturėtų skirtingoje literatūroje įvairuoti tos pačios gėlės genties pavadinimas, pvz.: lot. *Celosia*, liet. *celiozija, celioza* – turėtų būti ce-

³ Terminologijos taisymai / Liet. k. inst.; Parengė K. Gaivenis ir kt. V.: Mokslo, 1992. P. 44.

lizija; lot. *Zephyranthes*, liet. *zefyrantas*, *zefirantas* – turėtų būti *zefyrantas*; lot. *Hydrangea*, liet. *hortenzija*, *ortenzija*. DLKŽ₃ (p. 198) teikiamas uolasėklinių šeimos sodų arba vazoninio krūmo pavadinimas *hortenzija*.

Norint apibūdinti augalus, reikia kuo tiksliau nusakyti jo spalvą, todėl dera atkreipti dėmesį į spalvos nusakymo būdus. Rašantieji apie augalus dažnai pasirenka priesagos *-inis*, *-ė* būdvardžius, kuriais galima parodyti panašumą į pamatiniu žodžiu reiškiamo daikto spalvą, pvz.: *abrikosinė*, *alyvinė*, *apelsininė spalva*; *avietinės spalvos žiedai*; *auksiniai žiedai*; *kaštoninis žiedo viduriukas*; *kreminiai žiedlapiai*; *morkinis atspalvis*; *plytinė spalva*; *rožinis pumpuras*; *sidabrinio žalumo lapeliai*; *smėlinė spalva*; *vyšninis žiedas* ir kt.

Ne tik kalbininkams turėtų būti įdomūs neretai pasitaikantys lyginimai su konkrečiu daiktu, pvz.: *dramblio kaulo spalva*; *citrinų spalvos žiedlapiai*; *citrinos geltonumo žiedai*; *plunksniniai gintaro spalvos žiedai*; *kiaušinio trynio geltonumo spalva*; *žedo centras tamsios juodųjų serbentų spalvos*.

Suprantama, daug lemia susitarimas, nes daugelis anksčiau minėtų būdvardžių turi panašumo perkeltinę reikšmę, pvz.: *viduriukas su auksine akute*, t.y. aukso spalvos akute.

Vėl tenka priminti dažnai daromas, taip pat ir dažnai taisomas linksnio vartojimo klaidas. Leidinukuose tikslas ir paskirtis netaisyklingai reiškiami kilmininku su veiksmažodinio daiktavardžio naujininku, pvz.: *vienas gražiausių pavasarinių augalų*, *tinkantis alpinariumų papuošimui* (=alpinariumams papuošti); *gausiai žydintis augalas*, *tinkantis sienų apželdinimui* (=sienoms apželdinti); *daugiametis augalas*, *idealus puokštėms ir džiovinimui* (=džiovinti); *vaisiai naudojami patalpų bei išorės papuošimui* (=patalpoms bei išorei papuošti); *naudojama gėlynų pakraščių apsodinimui* (=gėlynų pakraščiams apsodinti) ir pan.

Verčiant iš kitų kalbų pažodžiui, atsiranda naujų, ne visada gerai pasidarytų žodžių bei sintaksinių konstrukcijų, pvz.: *gausybė sferiškų* (=rutulinių), *pilnavidurių smulkų žiedų*; *kompatiška* (=nedidelė, neaukšta, glaustašakė, tankialapė) gėlė, krūmas; *turi didelius gražius, geltonus žiedlapius ir placius centrinius diskus* (=di-

del̄ viduriukq, centraq); džiovinami n e p i l n a i (=ne visiškai, vos) prasiskleidę žiedai; priemonės p r i e š k e n k ē j u s (=nuo kenkėjų); tradicinis lubinas ž y m i a i (=labai) pagerina spalvą paletę.

Jau „Terminologijos taisymuose“ buvo nurodyta, kad pasakymą *amžinai žaliuojantieji augalai* reikėtų keisti norminiu pavadinimu *visžaliai augalai* (p. 14), o vietoj junginio *gēliniai augalai* reikėtų vartoti tiesiog *gēlės* (p. 41).

Gana dažnai informuoojama, kad tam tikrą gēlę tinkta auginti *gēlynuose, soda konteineriuose*. Lietvių kalboje tarptautinis žodis *kontakteineris* vartojoamas gana siaura reikšme – „didelė dėžė kroviniui gabenti“ (DLKŽ₃, p. 324). Žinoma, šiuo atveju nelabai tiks keisti *sodo dėžė*, nes minėtu junginiu linkstama apibūdinti tam tikrą įrankinę, kurioje laikomi sudėti sodo įrankiai. Vietoj *sodo konteinerio, dėžės* gal geriau tiktų *sodo vazonas, vazondėžė, gēliadėžė* ir pan. Beje, žodis *gēliadėžė* reikšme „dėžė gēlėms lauke sodinti“ yra ištrauktas iš DLKŽ₃ (p. 169).

Gelių auginimo vietas apibūdinimo įvairovė nenusileidžia gelių įvairumui. Šalia įprastų terminų *gēlynas, gelių lysvelė, gelių vazonėlis* ir kt. atsirado daug naujų pavadinimų, pvz.: *balkono, palangių lovelis, gelių dėželė, pakabinamasis krepšys, pakabinamasis vazonas, puskrėpšis, gelių krepšelis, gēliapuodis, gelių siena, (gelių) soda kubilas, gelių lentyna, gelių lentyna-laiptai* (geriau vadinti *laiptuotaja gelių lentyna*). Visa tai padeda atskleisti gelių grožį, daro aplinką jaukią ir malonią. O mums visiems to tikrai reikia!

Literatūra

1. Balvočiūtė J., Gudanavičius S. Jaunajam gēlininkui. K.: Šviesa, 1988.
2. Botanikos vardų žodynas. V.: Botanikos institutas, 1998.
3. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas / Liet. k. inst.; Redkol.: S. Keinys (vyr. red.) ir kt. 3-čiasis patais. ir papild. leid. V.: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1993.
4. Dabartinės lietuvių kalbos gramatika / Red. V. Ambrasas [K. Garšva, A. Girdenis ir kt.]; Lietvių k. inst. V.: Mokslo ir enciklopedijų l-kla, 1993.
5. Gaivenis K. Siūlome kelis lietuviškus gelių pavadinimus // Kalbos kultūra. Sąs. 69. 1997. P. 46–48.
6. Keinys S. Terminologijos abécélė. V.: Mokslas, 1980.

7. Plateliai: monografija. V.: Versmė, 1999.
  8. Tarptautinių žodžių žodynas / Vyr. enciklopedijų red.; Ats. red. V. Kvietkauskas. V.: VER, 1985.
  9. Terminologijos taisymai / Liet. k. inst.; Parengė K. Gaivenis ir kt. V: Mokslas, 1992.
  10. Trumpas anglų–lietuvių ir lietuvių–anglų kalbų augalų biologijos terminų žodynas / Parengė Ona Rupainienė. V: UAB „Nacionalinių tyrimų centras“ leidykla, 1998.

Dana VAINAUSKIENĖ